

МУЛТИПОЛАРНА СТРУКТУРА МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА НА ПОЧЕТКУ 21. ВЕКА*

Милош Тодоровић**

Универзитет у Нишу, Економски факултет***

Саша Г. Ђорђевић™

Министарство одбране Републике Србије, 3. Центар ВБ

Завршетак хладног рата свету је донео владавину једне идеологије, једног друштвено-економског устројства и максималну либерализацију међународних економских токова. Али, већ почетком 21. века прећи ће се у фазу мултиполарног света са четири доминантне економске и политичке силе: САД, Кина, Европска унија и Русија. Сваки од ових доминантних учесника у светским процесима има своје специфичности, предности и проблеме. Глобални односи се убрзано мењају.

Овај рад анализира могући развој економских, политичких и војних релација између доминантних учесника у глобалним процесима.

Кључне речи: *глобални процеси, доминантне силе, међународни односи*

Увод

Обележавање годишњица важних догађаја прилике су да се са историјском дистанцом предочи објективни поглед на протекли период. Таква је ситуација и са годишњицом Првог светског рата који не само да је био највећи оружани сукоб у историји човечанства, већ је променио и глобалне економске, политичке и војне односе у 20. веку. Велики рат није изазвао само велике људске жртве, већ и распад три европска царства: немачког, аустроугарског и руског, док је урушавањем османске власти и четврто царство дошло до ивице пропасти. Под окриљем великог рата одиграла се бољшевичка револуција која ће свет идеолошки поделити кроз скоро цео 20. век, али се и зачела идеја фашизма која ће изнедрити још страшнији војни сукоб. У сенци војних активности обично остаје по страни највећа промена у укупним међународним односима и сељење центра економске моћи преко Атлантика. Економски хроничари грубо су проценили да је 19. век са викторијанском Енглеском био век Европе, да се 20. век може назвати веком

* Основу овог чланка чини реферат проф. др Милоша Тодоровића изнет на конференцији одржаној у Институту за међународну политику и привреду у Београду 4. јуна 2014. године. Рад је измењен и допуњен новим подацима у вези са темом.

** Проф. др Милош Тодоровић је шеф катедре Међународни економски односи.

*** Др Саша Ђорђевић је доцент на Војној академији у Београду.

Америке, а да ће по многим проценама 21. век бити век Азије. Доминантне силе су своју премоћ углавном базирале на технолошкој супериорности и ширењу економског утицаја. Британски замах тако почива на првој технолошкој револуцији и ширењу британске империје, доминацији САД на другој и трећој технолошкој револуцији и пресудној улози у решавању економских и политичких проблема света. Преломну тачку између периода доминације Велике Британије и САД дефинитивно чини Први светски рат. Век касније говори се о све већем утицају Кине и њеној растућој економској моћи.

Овај рад требало би да процени перспективу односа између доминантних економских сила на почетку 21. века.

Мултиполарна структура међународних економских, политичких и војних односа

Скоро цео 20. век свет је почивао на биполарном устројству међународних односа. Две идеолошки супротстављене суперсиле наметале су свету и два концепта друштвено-економског развоја, два односа према међународној трговини и светском тржишту и, генерално посматрано, два система вредности. Економски екстремно рационалном Западу који је своје функционисање засновао на тржишним принципима била је супротстављена социјална равноправност егалитаристички устројених социјалистичких земаља. Завршетком хладног рата, крајем девете деценије 20. века, превладала је једна парадигма. Зато се и каже да је „социјализам прелазно доба из капитализма у капитализам”. Из биполарног устројства свет је ушао у монополарну фазу са супердоминацијом САД. Због тога, крајем 20. века, правно устројство утемељено на Повељи Уједињених нација није одговарало фактичком стању. Губитник у хладном рату (Совјетски Савез) најпре је дезинтегрисан, а политички и економски утицај Русије као наследнице био је гурнут на маргине светских економских и политичких збивања. Група седам најразвијенијих земаља (Г7) најпре на самите није позивала Русију да би касније овај крути став био ублажен формулацијом Г7 + Русија. Међутим, монополарна фаза развоја света је релативно кратко трајала, јер се већ након десетак година може говорити о мултиполарном устројству света. Јасно је да су четири доминантне економске, војне и политичке силе: САД, Кина, Европска унија и Русија. На то упућује и став да је група Г7 прерасла у Г8 (Русија се сматра седмом економском силом света).

Под доминацијом се, по правилу, сматра економска премоћ изражена у бруто домаћем производу (GDP-у), стопама раста, учешћу у светској трговини и сл. Међутим, не треба заборавити ни политичку и војну моћ које битно утичу на позицију земље у глобалним односима, посебно када су економски најмоћније земље у питању. Основу доминације дефинитивно чини економска моћ која се прелива у војну, а у споју економске и војне моћи и у политичку. Међутим, има и изузетака. Немачка је у већем делу друге половине 20. века била економски џин, али политички патуљак. То је најочљивије било у Савету безбедности Уједињених нација у којем Немачка није била и још увек није стална чланица, тј. нема право вета. Са друге стране, Кина је врло дуго била економски патуљак, чак је и њен представник у Уједињеним

нацијама био члан Чан Кај Шекове избегличке владе, али је ова многољудна земља ипак била политички уважавана на глобалном нивоу. Такво стање и устројство Уједињених нација упућује на несавршеност глобалног правног поретка, што ће се наставити и у монополарном свету и што ће стварати притиске и потребу за реформом Организације Уједињених нација. Међутим, постоји још једна димензија моћи, а то је популациона снага. У том погледу Кина је екстремно супериорна и, дугорочно посматрано, популационо ће бити доминантна земља. Популациона моћ има и своју економску димензију, посебно када је у питању величина унутрашњег тржишта.

У овом раду ће, пре свега, бити анализиран однос економских и војних потенцијала, те делимично популациона моћ.

Након завршетка хладног рата САД имају доминантну економску, политичку и војну моћ у свету. Иако Европска унија као целина има већи бруто домаћи производ, из разлога које ћемо касније образложити, најпре ћемо упоређивати САД и Кину. У 2012. години GDP САД износио је 16.245 милијарди долара. Међутим, у поређењу са осталим економским партнерима позиција по овом параметру убрзано се мења. У 2004. години GDP САД био је 6,35 пута већи од кинеског, да би 2012. тај однос износио само 1,97 (16.245 милијарди долара у односу на 8.227). Ситуација је много јаснија уколико се упореде стопе раста GDP-а. У периоду од 1989. до 2008. године просечна стопа раста у Кини већа је од 9%. Тај тренд се наставља и после тога, па је најмања стопа раста Кине забележена у 2012. години и износи 7,8%, док је 2007. године била чак 14,20%. Наравно, треба имати у виду релативно нижу основицу кинеског GDP-а. У периоду од 2004. до 2012. године највиша забележена стопа раста у САД износила је 3,8% (2004. године), а 2008. године је била само 0,30%.

Табела 1 – Апсолутна вредност GDP-а водећих сила – у mlrd. \$

	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Кина	1.932	2.257	2.713	3.494	4.522	4.991	5.930	7.322	8.227	9.240
Русија	591	764	990	1.300	1.661	1.223	1.525	1.899	2.015	2.096
ЕУ	13.246	13.851	14.771	17.081	18.376	16.410	16.330	17.687	16.660	12.749
САД	12.270	13.095	13.858	14.480	14.720	14.418	14.958	15.534	16.245	16.800

Извор: <http://data.worldbank.org/indicator>
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Просечна стопа раста у периоду 2004–2008. за Кину износи 10,51, а за САД 2,43%. Екстраполацијом ових података дошло би се до закључка да ће већ 2021. године Кина по GDP-у престићи САД. Наравно, овај податак треба узети са пуно резерве. Најпре, стопе САД ће вероватно у наредном периоду имати узлазни тренд, јер се поменуто односи највећим делом на период глобалне економске кризе. Још битнији је податак да Кина храни 1,351 милијарду људи, па ће се највећи део дохотка појести, док у САД живи 314 милиона становника. Уз то, и годишњи прираст популације у Кини у апсолутном износу је много већи (око 0,5% на 1,351 милијарде становника), док је у САД просечни прираст 0,9%, али на 314 милиона становника.

Интересантна је анализа и прогноза Међународног монетарног фонда, објављена након завршетка трећег квартала 2014. године. Уколико би се домаћи бруто производ обрачунавао по паритету куповних снага, GDP Кине би већ у 2014. години надмашио GDP САД-а. Према тој анализи прогноза је да ће у 2014. години GDP Кине износити 17.600 милијарди долара, а САД 17.400 милијарди долара. То би значило да би по први пут након 142 године нека земља имала већи друштвени производ од Сједињених Држава. Када су у питању стопе раста у 2014. години, требало би очекивати да САД коначно изађу из глобалне кризе са стопом раста од 2,3%, што је још увек мање од стопе раста светске привреде, јер се очекује да она износи 3,5% у 2014. години и 3,8% у 2015. години. Тако би, за разлику од САД, где стопа раста бележи позитивна кретања, она у Кини требало да опадне, али опет на невероватно високих 7,5%.

О виталности привреде и економском потенцијалу много говоре и подаци о извозу. Много већи део свог GDP-а Кина реализује на светском тржишту, јер је коефицијент зависности од извоза у просеку изнад 34%, док тај исти параметар за САД износи између 13 и 14%.

Табела 2 – Стопе раста GDP-а водећих светских сила (у %)

	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Кина	10,10	11,30	12,70	14,20	9,60	9,20	10,40	9,30	7,80
Русија	7,20	6,40	8,20	8,50	5,20	7,80	4,50	4,30	3,40
ЕУ	2,60	2,20	3,40	3,20	0,40	4,50	2,00	1,60	0,40
САД	3,80	3,40	2,70	1,80	0,30	2,80	2,50	1,80	2,80

Извор: <http://data.worldbank.org/indicator>
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Јасно је да се односи између две водеће економске силе света убрзано мењају, па се 100 година након Првог светског рата може десити поновна промена на глобалној лидерској позицији. Међутим, не треба заборавити још једну веома важну чињеницу. Ради се о томе да се ова груба пројекција може битно променити у корист САД где су највећа улагања у истраживање и развој, чиме расте и вероватноћа да ће се нека нова технолошка револуција поново десити у овој земљи. Конкурентска предност Кине на светском тржишту још увек је заснована на ниској цени радне снаге и имитативној стратегији развоја. Данас скоро да нема кинеског оригиналног производа који доминира светским тржиштем. Ова миленијумима стара цивилизација свету је подарила четири велика технолошка открића (папир, компас, барут и свилу), али је то било пре много векова. Најбитнији замајац доминантним силама даје ново технолошко откриће које привреду чини знатно перспективнијом и доводи је у центар глобалних економских кретања.

Лидерска позиција подразумева и јачање војне и политичке моћи. Праћењем овог сегмента односа две доминантне силе могу се уочити озбиљни помаци у улагањима Кине на војном плану. Кина је 2013. године, са 188,460 милијарди долара, заузела место трећег највећег војног потрошача, што је раст од 471% у посматраном периоду од 2004. године. У исто време, њен раст GDP био је 478%, што указује на директну условљеност економских капацитета земље на развијање војне способности.

Табела 3 – Војни трошкови доминантних сила у поређењу са њиховим GDP

	Војни издаци у млрд \$		Удео војних издатака у 2013. години у %		Раст војних издатака 2004–2013. у %	Раст GDP 2004–2013. у %
	2004.	2013.	Национ. GDP	Светски GDP		
САД	465	640	3,8	37	138	137
Кина	40	188	2	11	471	478
Русија	20	88	4,1	5	419	355
ЕУ	193	254	1,5	2,9	67	109
Свет	1.361	1.747	2,4	2,4	128	165

Извор: <http://www.sipri.org>
<http://www.eda.europa.eu/info-hub/defence-data-portal/EDA>
<http://data.worldbank.org/country/EUU>

Кина је највећи купац руских борбених авиона, већ дуго лансира вештачке сателите у орбиту од којих неки имају и војни значај, направила је први носач авиона који сам по себи дефинише озбиљне војне ефективе¹ и присуство не само у територијалним водама Кине, већ одражава њену амбицију у виду поморске силе. Заправо, карактеристика Кине је да је она једина доминантна сила која може да оствари и копнену и поморску моћ, за разлику од Русије и Немачке које су увек биле копнене силе, док су се Велика Британија и САД оствариле као поморске силе. Иако званична Кина негира планове за изградњу војних база ван земље, у академској јавности активно се заговара теза о кинеским стратешким упориштима у Африци и Азији, првенствено у функцији заштите поморских транспортних путева.

На политичком плану најзначајнија је сарадња Кине са Русијом и растућим многољудним привредама света окупљеним у оквиру BRICS-а (Бразил, Русија, Индија, Кина и Јужна Африка). Као бомба је одјекнула вест да би ове земље у међусобној трговини могле да почну да примењују нову валуту која би значајно угрозила још увек доминантну позицију америчког долара у међународним финансијама. Коначно, најављена изградња нафтовода између Русије и Кине, вредног 65 милијарди долара, још више повезује ова два стратешка партнера и мења слику глобалних међународних односа.

Кина је, међутим, оптерећена низом специфичних проблема који су противтежа изузетним резултатима на економском плану. То су друштвено-економско уређење Кине које одолева тренду губитка позиције комунистичких партија, низак GDP per capita (највећим делом због многољудности) који Кину и даље сврстава у земље у развоју, велики притисак на фиксни курс јуана, политичке тензије у вези са Тибетом, а нарочито недовољно улагање у научна истраживања. Приметно је и успоравање стопа раста у 2014. години, брзо растућих привреда BRICS-а које су важни спољнотрговински партнери Кине. Све то указује на то да се промене на глобалном плану ипак неће тако брзо десити, тј. да ће више имати еволутивни већ револуционарни карактер.

За Русију се каже да њена привреда почива искључиво на природним ресурсима, пре свега нафте и природног гаса. Циници би рекли да таква привредна структура више одговара 19. него 21. веку. Међутим, економска анализа може дати и другачију предста-ву о руској привреди. Стопе раста највеће земље света нису тако високе као кинеске,

¹ Видети шире: Richard D. Fisher, *China's Military Modernization: Building for Regional and Global Reach*, Stanford University Press, 2010.

али су знатно веће од стопа раста у САД и ЕУ. Пре избијања кризе стопе раста су премашивале 8%, а најнижа је забележена у 2012. години и износила је 3,4%, што је нешто мање у односу на највишу стопу раста у САД у периоду 2004–2012. година. Са друге стране, разлика у GDP-у у односу на ЕУ и САД се драстично смањује. У 2004. години GDP Русије био је 22,4 пута мањи од GDP-а ЕУ и 20,7 пута мањи од GDP-а САД. Тај однос драстично се смањио у 2012. години и износи 8,2 пута у односу на ЕУ и 8,06 у односу на САД. Што се тиче извозне виталности, коефицијент зависности Русије износи константно око 30%. Наравно, могу се наћи и замерке у смислу да се углавном извозе енергенти, да је GDP у односу на остале доминантне силе у апсолутном износу далеко најмањи, али је и чињеница да Русија у овом тренутку има производе које светско тржиште прихвата, макар то биле непрерађене сировине и енергенти. Не треба заборавити да је Русија формирала и стабилизациони фонд у којем је, према проценама, преко 500 милијарди долара које се остављају будућим генерацијама као део прихода добијеног коришћењем природних ресурса. Међутим, врло је интересантно деловање Русије на неколико других фронтова. Један је све интензивнија сарадња са Кином. Извоз авиона, изградња гасовода, како према Кини, тако и према Европској унији (Јужни ток) и сарадња у оквиру БРИКС-а могу добрим делом географски преусмерити токове међународне трговине Русије. Изградња гасовода и нафтовода према Европи, а у скорој будућности и према Кини, знатно је побољшала стратешки положај Русије. Иако је украјинска криза заоштрила односе Русије према западним земљама и довела их на најнижу тачку од завршетка хладног рата, извоз нафте и земног гаса су препрека да Европска унија предузме драстичније мере према Русији. Ова криза у сваком случају економски не одговара Русији, јер дуго траје, без назнака да ће се брзо превазићи.

Неки аналитичари предности Русије на политичком плану виде у личности Владимира Путина. Овлашћења која има руски председник, његов политички профил „деголовског“ типа и концентрација политичке моћи даје овој земљи одређену предност у односу на остале партнере, нарочито Европску унију. То се најбоље види у давно изреченој поруци Хенрија Кисинџера да не зна кога да позове када треба нешто да се договори са Европом. Поред тога, геополитички статус Русије као доминантне силе ослања се још на размере њене територије и залихе природних ресурса. Ипак, оно у чему Русија никако не сме бити потцењена на глобалном плану јесте њена војна моћ. Ту снагу не треба идентификовати само са нуклеарним потенцијалом, већ и резултатима истраживања у војној индустрији која су селективно почела да се и комерцијално дистрибуирају на светском тржишту.

Прекретницу на геополитичком плану представља успешна војна интервенција Русије током 2008. године на Кавказу, када је признала сецесију Абхазије и Јужне Осетије од Грузије, земље која је савезник САД, чиме је Русија одлучно поручила да неће дозволити да буде истиснута из Црног мора и са Кавказа². У последње време показала је озбиљну намеру да модернизује своју војну опрему и ревитализује одбрамбену индустрију. Наставак набавке преко 700 авиона разних типова, укључујући и ловце пете ге-

² Грузију треба посматрати у оквиру америчког подухвата према Русији тзв. „стратешка клешта“ (балтичке државе на северу, централноевропске државе у средини, Украјина и Грузија на југу), у функцији њеног изоловања, окруживања и удаљавања од ЕУ. Амерички циљ је да пријемом Украјине и Грузије у НАТО војно запоседну територију која обухвата Црно море, Кавказ и Каспијски базен, чиме би ставили под своју контролу веома значајне изворе нафте и гаса у том подручју и енергетске коридоре којима се транспортују ти стратешки ресурси.

нерације, преко 100 савремених хеликоптера, око 200 ракетних комплекса ПВО и 10 беспилотних летелица, као и увођење у наоружање ракетних комплекса нове генерације, попут интерконтиненталне балистичке ракете РС-24, која је отпорнија на средства противракетне одбране САД³, само су неки од пројеката који указују да Русија улаже посебне напоре да потврди своју војну доминацију. При томе, први пут за последњих 15 година су издвајања Русије, у односу на GDP, већа од америчких.

Највеће контроверзе постоје око позиције Европске уније и њене будућности у глобалним кретањима. Европска унија има највећи GDP у односу на остале доминантне силе, њено тржиште је по величини треће на свету (иза кинеског и индијског), У 2012. години GDP Европске уније износио је 16.660 милијарди долара, а у 28 земаља чланица живело је 505 милиона становника. Међутим, релативни показатељи ЕУ су забрињавајући. Просечна стопа раста у периоду 2004–2012. износила је 2,24%. На тај начин се разлике између ове интеграције и Кине и Русије у погледу економске моћи убрзано смањују. Прогнозе ММФ-а кажу да Европска унија (без Велике Британије) која бележи растућу стопу раста од 2,7% и у 2014. години успорава раст, јер се очекује да GDP у односу на претходну годину порасте само за 0,8%. Уз то, стопа незапослености премашује 20%, а без посла је у 27 земаља ЕУ више од 11,3 милиона људи. Обесхрабрујуће је да и Немачка, локомотива развоја ЕУ, у трећем кварталу 2014. године бележи смањење индустријске производње.

Охрабрујући податак за ЕУ је значајно учешће извоза у GDP-у, које се креће око 40%. У 2011. и 2012. години је чак износило 43%. Међутим, противтежу овом податку чини учешће увоза у GDP-у, које се у посматраном периоду (2004–2012) кретало у распону од 35% до чак 42%. Поређења ради, овај параметар се у Кини креће у распону од 22% до 32% и има опадајући тренд, у Русији има константну вредност око 22%, а у САД у распону од 14% до 17%. Посебно је значајно да у структури увоза земаља ЕУ значајно учешће имају енергенти из Русије, робе чију је супституцију тешко обезбедити, нарочито када је у питању земни гас.

Један од најозбиљнијих проблема Европске уније је њена дезинтегрисаност, ма колико она институционално представљала јединствену целину. Овај проблем се најбоље уочио када су Француска и Холандија (оснивачи Европске уније) референдумом одбиле Устав Европске уније. Ако традиционално резервисан став Велике Британије није изненађење, потпуно је неочекивано мишљење Француза изражено на референдуму. Оно што је релевантно са војног аспекта, када се погледају буџети 27 држава ЕУ које сарађују у European Defense Agency (DEA), они износе више од 250 милијарди америчких долара. На све то треба додати и око 4 милијарде долара данског одбрамбеног буџета, јер је Данска једина чланица ЕУ која није у оквиру DEA. Из тога произлази да је ЕУ друга војна снага на планети, али хетерогеност њених одбрамбених састава је онемогућава да своју војну снагу пројектује глобално. Свему поменутом треба додати да ЕУ има већ дуже време нулту стопу раста популације.

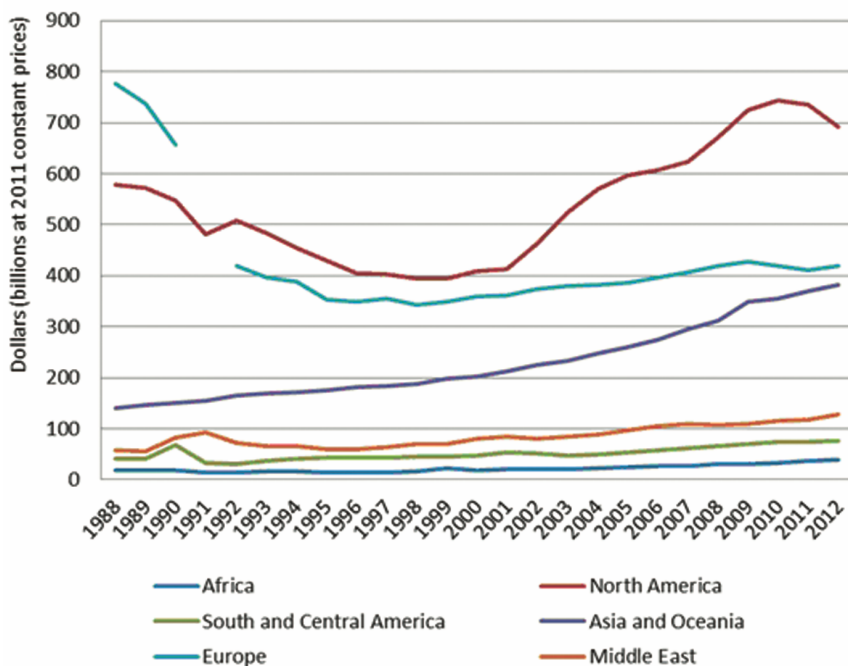
Односи између доминантних сила се дефинитивно брже мењају почетком 21. века него што је то био случај у целој другој половини 20. века. Намеће се, међутим, једно питање за које одговор више треба тражити у политичким него економ-

³ Видети шире: Мирослав Младеновић, Зоран Килибарда, Слађан Милосављевић, Постхладноратовске промене безбедносних и стратешких концепција Руске Федерације, *Војно дело*, Београд, 2013, стр. 40-58.

ским или војним односима. Само шест година након највећег оружаног сукоба (Другог светског рата), Француска и Немачка су формирале Европску заједницу за угљ и челик и трајно везале своју будућност на економском и политичком плану. За разлику од тога, четврт века након завршетка хладног рата односи Европске уније и Русије (са изузетком цевовода за енергенте) у многим сегментима су врло затегнути. Украјинска криза је донела и узајамне економске санкције ЕУ и Русије. Зато је Русија приморана да своју економску будућност везује за Кину као највеће растуће тржиште и земље БРИКС-а. Евентуални савез ЕУ и Русије било ког профила знатно би изменио слику глобалних односа доминантних сила.

Са растом мултиполарности мењају се потребе, карактер и размере војних буџета доминантних сила. Активирања појединих кризних жаришта (Балкан, Украјина, Блиски исток, Кавказ, југоисточна Азија, Африка) могу се схватити као одјек убрзаних промена у глобалним односима. Стратешке комуникације, ресурси енергената и сировина легитимни су циљеви доминантних сила колико и ометање других да остваре своје интересе. У таквим констелацијама војни буџети добијају на значају, па се њиховим поређењем могу читати и будуће намере и амбиције. Следећи графикон указује и на промене у односима војних буџета доминантних земаља.

Раст војних издатака у периоду 1988–2012. године

Извор: SIPRI Military Expenditure Database 2013, <http://milexdata.sipri.org>

Графикон број 1 – Раст војних издатака у периоду 1988–2012. године

Општи раст издатака у војне сврхе почетком 21. века треба посматрати у контексту америчке хегемоније након хладног рата, у систему у којем су САД кроз своју војну супериорност диктирале укупне међународне односе, што није одговарало осталим великим силама које нису делиле заједничке интересе са тадашњим хегемом, а што сада вешто користе након свог економског оснаживања. Индикативно је да су крајем хладног рата аналитичари предвиђали водећу улогу економије у обликовању политике. Међутим, у међународној политици страх политичара везан за безбедност, нарочито енергетску, усмерава их ка плаћању својеврсне „премије“ за безбедност. При томе, ако ривалска земља повећава војне капацитете, политичари опет подређују економију политици, повећавајући јавну потрошњу у војне сврхе⁴. Ипак, не треба потценити утицај економије, јер геополитички редослед стратешких вредности говори да је у историји демографија елемент који делује у дужем периоду, економија у средњем, док војна моћ има значај само за кратак период.

Закључак

Убрзана промена релативне моћи доминантних економских сила даје печат почетку 21. века. Драстичне разлике у стопама раста, коефицијентима зависности од извоза и увоза итд. наводе на закључак да веома лако може доћи и до промене на лидерској позицији у светској привреди. Међутим, постоје и фактори који успоравају тај процес или га чине неизвеснијим и дају му сасвим нову димензију. То посебно долази до изражаја ако се не прате само промене на економском плану већ и односи војне, политичке и популационе снаге доминантних сила (САД, Кине, Европске уније и Русије). Једно од важнијих питања са којима се данас суочавамо јесте да ли се рат глобалних размера може поновити. Поређењем данашњих односа између водећих светских сила, нпр. САД и Кине или ЕУ и Русије, може се закључити да сличности из прошлости свакако постоје, због чега се не сме занемарити историјска законитост да се глобалне силе не уздижу на миран начин. Можда је боље рећи да лидерску позицију не препуштају лако. Историјски квалитет данашњег доба је, надамо се, разборитост, јер „узвратни нуклеарни потенцијал“ политичким лидерима недвосмислено показује како би свет изгледао после евентуалне ескалације.

Ове тектонске промене се, по правилу, негативно одражавају на позиције и перспективе малих, недовољно развијених земаља и, уопштено говорећи, светску привреду. Свет је већ два пута платио превелику цену промене у глобалним односима. Остаје нада да ће у будућности та цена бити мања или да се бар неће мерити бројем жртава. Али, историја и искуство нам казују да нас без сумње очекују бурни догађаји у односима доминантних економских, политичких и војних сила.

⁴ Николић Горан, Петровић Предраг, Да ли ће глобална економска криза подстаћи сеизмичке геополитичке промене?, Међународни проблеми 63(2), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2011, стр. 212.

Литература

- [1] Zbigniew Brzezinski: *Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power*, Basic Books, 2012.
- [2] Милош Тодоровић, Иван Марковић: *Међународна економија*, Економски факултет, Ниш, 2014.
- [3] Милош Тодоровић: *Глобална равнотежа*, Економски факултет, Ниш, 2007.
- [4] Richard D. Fisher: *China's Military Modernization: Building for Regional and Global Reach*, Stanford University Press, 2010.
- [5] Мирослав Младеновић, Зоран Килибарда, Слађан Милосављевић: „Постхладноратовске промене безбедносних и стратешких концепција Руске федерације“, *Војно дело*, Београд, 2013, стр. 40-58.
- [6] Зоран Петровић Пироћанац: *Геополитика енергије*, Институт за политичке студије, Центар Југоисток, Београд, 2010.
- [7] Горан Николић, Предраг Петровић: „Да ли ће глобална економска криза подстаћи сеизмичке геополитичке промене?“, *Међународни проблеми*, 63(2), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2011, стр. 212.
- [8] Michael Clare: *Resource Wars: The New Landscape of Global Conflict*, Holt Paperbacks, New York, 2012.
- [9] Annual Report 2013, European Defence Agency, Brussels, Belgium, 2014.
- [10] SIPRI Military Expenditure Database 2013, <http://milexdata.sipri.org>
- [11] <http://data.worldbank.org/indicator>
- [12] <http://data.worldbank.org/country/EU>
- [13] <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- [14] <http://www.sipri.org>
- [15] <http://www.eda.europa.eu/info-hub/defence-data-portal/EDA>